

Thet Fierde Capitlet.
Om the i Sunnerwijken.

1. Foss Giäl.

Innan jag rätt kommer at beskrifwa thetta Pastorat, är nödigt til uplysning at först in genere eller i gemen wid handen gifwa ock berättat hwad then Namnkunnige ock widtberömde Doct. Oluff Rudbeck skrifwer om Fossis, (p) at the i gamla Tijder bodt ock ännu bo i thenna dag på ömsa Sijdor om Giöta Elf, alt up til Dals-Land, hwaräst finnas förutan them, som D. Rudbeck i Wästergötland nämner, jämwäl på Norska Sijdan uti Bahus-Län, först sielfwa Häradet wid Bahus Fosse-Härad kallad sedan Fossela kyrcka ock Pastorat ock änteligen thetta Foss Giäl med flere andra Ställen, som jag intet behöfwer at upräkna, emedan Herr D. Rudbeck them antecknat hafwer. Men ett är förgätit, som är thet aldräfnämsta ock thessa Fossis mästa Lius gifwer, at Lagsagun härsammastädes behåller Namnet ännu i dag ock kallas Fosse-Lagsagu, ock Lagmans-Tinget, som fordom höltz årligen med halfwa delen först af Bahus-Län, nemligen södra ock norre Wijken, som egenteligen heter Foss-Lag-Ting: (q) Sen tingtade Lagmannen med then andra halfwa Lagsagun uti Bahus-Tracten, utan twifwel på Wedbacka Gästgifware-gård, som nu mäst kallas Färie-Staden in under Bahus-Slott, hållandes jag så före, at hela Lagsagun, nemligen så wäl then delen, som ligger emellan Göta-Elf, Bahus ock Uddewald, innehållandes en del af Hisingen, Fräkne, Tiörn ock Oroust, som ock then norr om Uddewald belägne delen Söder eller Sunnerwijken ock Norrwijken, hafwa i gamla Tijder warit kallade Foss Lagsagu alla tillhopa, emedan bägge delarne hafwa altid hafft en Lagman, fast än han war pliktig för Almogens Beqwämlighet skuld at tingta en

(p) Atlant. 1:sta Del. p. 587.

(q) Vid. Norska Lagboken Tingfare-Balcken I Cap.

gång om året på 2:ne Ställen, til följe af Norrwijkens Lag loco citato. Hwilket til at tro föranlåtes jag theraf, at the mäste orterna, som af Foss ock Eifra Foss hafwa sina Namn, finnas i then Tracten från Bahus til Uddewald, ock så nämde warda af bägge Fossarne (Eifra ock nedra Foss at Eidi) uti hwilkas Neigd the bo, men är sedan så småningom ut u wanan at kallas Fosse eller Foss sedan Bahus-Slott är bygt ock Bahus-Län ther effter sedan kalladt: Men Wijken ther emot, såsom längre borta från Slottet beläget, har alt hijt in til behållit sitt urgamla Namn, dock allenast hwad Lagsagun angår, ock wordet kalladt Foss-Lagsagu.

Nu kommer jag här på at egenteligen berätta hwad jag wet, hört ock läsit om thetta Foss Pastorat, kunnandes i Sanning säga, at, ibland alla Pastorater uti Sunnerwijken, är wisseligen thetta thet bästa ock wackraste, dels i anseende til thess härliga Situation ock Belägenhet på en högd med Lundar ock sköna Trägårdar här ock ther särdeles wid sielfwa Prästegården ock Bäckewalla, ther Comministern sal. Herr Anders Alander, en i Lijfstijden hederlig Prästman ock then äldste, om icke i hela Stiftet, dock här i Bahus-Län, ther bodt icke långt från Landswägen: dels i Betraktan af thet härliga Laxe-Fisket, Sågar ock Qwarnar, som höra mäst Uddewaldsboerna til, ock thessutan Saltkiällan, ther Engelske ock Hollänske Skepp lägga til ock taga in Brädes-Last, Juffer, Spijror ock Biälckar: dels i synnerhet för the höge wälmående Härskaer ther äro på Thorby ock Bråland, som på alt Sätt hedra ock fägnar sin Präst, särdeles när han them är til Nöije ock wälbehag, hwar af nu warande Pastor Herr Lars Eckersten, som är så lyckelig ock medelst sitt wackra upförande förwärfwat sig allas ynnest ock kärlek, har sig at hierteligen hugna ock glädia gifwe Gud än många år til Guds Äro ock hela Församlingens upbyggelse ock Salighet!

Thetta Giäl är belägit i Tunge-Härad, som utan twifwel fådt sitt Namn af then udden i Foss Sockn, som i södwäst skiuter ut åt Salt-Siöen emellan bägge Fiolarna Saltkiäls Färle ock fiolen ock kallas Tungenäs, emedan then nästan liknar en Tunga, men ther emot förer i sitt Sigill en häst, utan twifwel therföre, at gode hästar ther påläggas medelst god Betesmarck ock finnas til Salu, eller at the i the höga Backar ridit häste-Ske ock wijst sig hafwa bästa hästar.

Sielfwa Häradet består af thetta ena Giäl, som fordom warit större til Hemmantalen, än thet nu är ock består allenast nu förtijden af 149 1/4 Hemman i Stället för 158 Hemman, hälst 8 eller 9 hela Hemman i Farle-Gräntz sen blefwo, medelst Kyrckoherdens Herr

Owe Tegners bearbetande, lagde til Bro Pastorat, medelst then höga Nåd han stod i hos sal. Gen. Fält-Marskalcken Gref Aschenberg, hwilket skedde i sal. Kyrckoherden Claes Nilssons Tijd 1682.

Fordomdags har thetta Giäl, bestående nu för tijden af 3:ne Socknar Foss, Swarteborg ock Håby, warit fördelt i 2:ne Pastorater, så at Foss Moderkyrckan ock Håby Annex warit ett Giäl ock Swarteborg Moderkyrckan med thess Annex Tosse thet andra, hafwandes altså hwarthera haftt sin Pastor: Men på hwad Tijd thesse 2:ne Pastoraten äro reducerade til ett, antingen i Påfwedömmet eller effter Lutheri Reformation, ther om kan man ingen underrättelse få. I medlertijd betalar Swarteborgs kyrcka alla onera, lijksom en annan Moderkyrcka, hwilcket af Kyrcke-Räkenskaps Böckerna ses kan, sen Tosse Stenkyrcka, Annexan under Swarteborg wardt raserad ock ödelagd, så at allenast några få Rudera effter henne synas, lijkwäl behåller Socknen sitt Namn effter kyrckan ock nämnes än i dag uti Jordeboken, Swarteborgs ock Tosse-Socknar, samt thet 1/4 dels Prästebols-Hemman, som ligger tätt wid Rummet, ther kyrckan stådt, lijtet mer än 1/4dings wäg från Swarteborg Söder ut wid Lieut:s Bostället Bräcke, kallas Tosse-Marck.

Man will ock hålla före, at Swarteborgs Giäl något längre tillbaka haftt then 3:die kyrckan benämd Aspång, effter hwilken Aspångs-Gårdar än skola fådt sitt Namn, hafwandes Giästgifwarn Claes i Swarteborg, på min förfrågan här om, mig berättat, thet han sedt gamla Skriffter om Aspångs-kyrcka; Men som jag them intet kan få ock Herr Kyrckoherden Eckersten, som mig mycket uplyst, här i kan intet ge mig Besked eller wijsa något Spor, hwar kyrckan stådt, nödgas man låta henne ligga i sin Mull ock blifwa aldeles begrafwen i thet långa Tysthetz Mörcker.

Här effter blef tå Foss Moderkyrckan allena, som så kallas på Norska ock swarar emot thetta swänska ordet Forss eller Ström, i

anseende til then starckt strömmande Älfwen Örekijl, som then fordom kallades, men nu Qwistrums Älf, ther i Sägorna med Miöl-Qwarnarne stå til en stor Myckenhet, ända ned til Qwistrum åt Saltkiällan. Eller kan hända at thetta Foss Giäl har fått sitt Namn af thet swänska ordet Foss /. stålt, dierf ock frijtalig, emedan the i Foss fordom boende på thessa härliga Lägenheter blefwit ganska rijke ock mäktige ock altså Fosse ock store på sig, ty Guth macht Muth, säger Tysken.

Thenna Foss kyrcka, som under Ofreds-åren war mycket förfallen, på gammalt Catholiskt Sätt bygd, är nu under Herr Pastor Eckerstens berömdvärda Flijt ock Sorgfällighet så wäl som Swarteborgs ock Håby kyrckor ombygde ock satte i godt Stånd. Moderkyrckan Foss är icke allenast förlängd, med Tegel-tak försedd, innan til hwälfd ock med nya Stolar samt Läktare inredd, utan ock i Öster bak om Altaret förökter med en anseelig Sacristia, ther i alla ornamenten af kyrckans Skrud samt alla 3 kyrckornas Medel under 3 Lås i wäl förwarade beslagne Eke-kistor stå tillika med Regimentz Cassan för 2:ne Compagnier til en behagelig Tijd.

I thenna Foss kyrcka är Altare-Taflan härlig ock Altare-klädet galoneradt af sal. Öfwerste Liliehök ock thess Grefwinna förärdt, men Predike-Stolen, Funten och Kyrcke-Skruden, af ringa värde, icke eller finnes ther på några Åretal eller Märckwürdigheter, utan allenast på klockan, som nu hänger i en förlorad Klocke-Stapel, tils Tornet blir effter Förslag upbyggt, står A:o 1613 af Christen Christensson Lemvig.

Men i Choret ligger ut med Altaret en gammal Grafsten med en nästan oläselig Skrifft, then många lärde Män sedt, men ej kunnat utreda, föm 1728, tå Doct. Eric Benzeliuss på visitationen, såsom wår gode Biskop, besåg then så wäl som jag ock förklarade samma Skrifft, hwilken är sålunda:

HÆR: HWILIR: VNDER: BONA: THORES: SYMVNDARSON:
ÆRLOGH: MANDZ I: WIKINDI: ER: ÆNDADES: ANNO D:NI
MCCCX - - OCTAVA: EPTIR: LAVARTZ: MESSON.

Thet är:

Här under hwila Thores Sämunderssons Been, hwilken war en hederlig Man i Wijken, som dödde år 1310 på 8:de dagen effter Lars-Mässa.

Hwar af slutes, at han utan twifwel warit Kongens Befalningshaf-

wande eller Länshöfdinge i Wijkorna.

Thess utan finnes ock i Foss kyrcka på gängen, så wäl som i Choret åtskilliga Grafwar, dock utan Lijkstenar, men murade, uti hwilka förnåma Lijk må warit begrafne, hälst Herr Pastor Eckersten berättat, at, wid en ock annan Grafs öpning, har händt, at icke allenast en starck ock liuflig aromatisk Lukt, såsom af balsamerade kroppar stigit up af Jorden, utan man har ock funnit undertijden Crucifixen gutne af Mässing, men warit fordom starckt försilfrade, hwar af Herr Kyrckherden har ett i förwar, samt Stycken af konstigt utarbetade ock förgylte Mässings-Plåtar, jämwäl Stycken af starckt förgylte ock försilfrade Eke-kistor &c. Hwilket alt å daga lägger, at förnåma Lijk ha warit ther fordom jordade ock begrafne.

Tätt wid Foss kyrcka ha ock fordom stådt publique hus/ theräst ock Foss Lag-Ting många år ock Tjider ther effter blef hållit, kunandes man ännu se Tomterna, hwaräst husen stådt ock kallas Tings-Högarna, hwar under låg fordom then stora Kongs-Ängen (som nu brukas under Öfwerst-Lieut:s Bostället Bråland) hwilken gamble Män berättat hafwa egenteligen hördt til Lagstolen, then Lag-Mannen nyttiat för sina hästar.

Eljest finner jag af Norska Handlingar (r) huru som en Norsk Kong, wid Namn Osten Haraldsson år 1157 i Feigd mot Kong Ingi, blef af thess Höfwitzman Simon Kalf dräpt wid Foss kyrcka på en Helge dag, tå han af the sina 1200 Man war förlåten ock stod sielf annan allena wid kyrckan, men fick likwäl Lof at, effter Begäran, först bewijsta Gudstiensten, hwarpå Simon Kalf lät hugga honom i kors, som han begärte emellan Hälarna ock begrafwa honom i Foss kyrcka i Wijken mitt på Kyrcke-gålfwet, som dock ej är at se eller finna, ock säges han ha warit en helig Man; ty ther som han blef huggen ihiäl ock Blodet kom på Jorden, språng en källa up i Öster, som kallas kors-källa, ock en annan under Bärget strax wid kyrckan i wäster, ther hans Lijk stod om Natten: Af then förra, som kallas Östens källa, ha siuka Folck fordom druckit och blefwit friska, warandes än i dag wid Mackt, dock utan wantro ock widskepelse, ock är ther öfwermåttan godt watn, thet jag offta drucket, tå jag warit i Foss, både kalt ock warmt til Thé.

I thenna Socknen ligger icke allenast thet skiöna Säterij Thorby eller Thoresby sal.Grefwinnan Aschenbergs, som hade Öfwerste Lieliehök ock dödde 1738 på sitt 96 år, hafwandes thess k. doter Fru

(r) Snorre Sturlesson p. 459 & 460.

Öfwerstinnan Meck thet nu fådt i Arf effter thess död: Thet är öfwermåttan wäl belägit ut med Gulmars fiolen ock Salte-Siöen mitt i en skön Skoge-Lund med stora Trägårdar ock andra härligheter beprydt, dock af Trä wäl upbygdt; utan ock fins här thet sköna Öfwerst Lieutenants Boställe, som kallas Bräländ ock thet ther under liggande Capitains Bostället Falby, them nu förtijden Herr Öfwerst L. Baron Georg von Köhler har på sin Lön: Bägge hafwa warit, för Reductionen i Kong Carl then XI:tes Tijd, Gouverneuren på Bahus Harald Stake tillhörige ock öfwermåttan wäl belägne; ty Bräländ ligger up wid Sågorna i Örekijls eller Qwistrums Älf, hafwande 2:ne årligt gående stora Qwarnar både til eget Hus-Behof som ock mot Tull at mala för andra, som är en stor Förmån, jämte god Åker ock Äng: ock Falby är beläget i Skogen wid Salt-kiällan, hwaräst särdeles i tork-år fås öfwerflödig skön Lax med Wad. Bägge äro i Herr Öfwerst-Lieut:s Tijd satte i ett godt Stånd wäl upbygde ock rödfärgade med Tegel-tak jämte Trägårdar ock härliga Lundar.

Thess utan hafwa Uddewaldsboerne, the rijkaste ock mäktigaste Köpmännen, som äro ägare af the Sågor til största delen här stående, utom Herr Major Lilienschiöld, boende på sitt Odals- ock Rusthålds-Hemman Hede i en ansenlig Herrebygning, giordt stor kostnad på wackra hus hela Älfwen ned til Salt-kiällan.

Utom Gästgifware-Gården Qwistrum, hwaräst effter sidsta Feigden 1719 äro upbygde, jämte then höga, långa ock kostbara Broen öfwer Älfwen, til hwars underhåld the resande alt sen måst ge Bropenningar, härliga stora Tings-hus med Tegel-tak mitt emot sielfwa Gästgifware-husen, äro ock på Salt-kiällan ock Sanden, som så kallas alla the många hus hela Stranden ned igenom ut med Landswägen, ther Skeppen från Holl- ock England utom våre egne lägga til ock taga in Bräländ &c. äro (säger jag) ock wackra hus upbygde, så at hederligt Folck kan ther wäl giästa i.

Mera kan jag mig intet om Foss Sockn ärhindra, hwarföre wil jag mig nu förfoga til Annexernas Beskrifning ock aldrast Håbys, som i gamla dagar kallades Håfby, kan ske therföre, at thet Kongelige Håfwet i Swarteborg hafft thenna lilla Byen anslagen til sin Fatabur ock Håf-Stat ock altså kallat then sedermera Håfby eller per crasin, abjecta litera f för thess lättare utmäle, Håby.

Thenno Socknen är ganska litten, särdeles sen 9 hela Hemman i Färle-Gräntzen blefwo lagde til Bro Pastorat som förr bemält är, så at hela Socknen består allenast af 26 hela Hemman, alla goda se-

minanter til Åker, Äng ock wackra Lundar wäl belägne mäst ut med Landswägen emellan Foss ock Swarteborg.

Thess kyrcka af Medellöshet war tilförne helt lijten, mörck ock förfallen, tils hon 1731, genom en öfwer hela Rijket i Nåder bewiljad Collect, blef af nu warande Herr Pastor Eckerstens trogna bearbetande, drifft ock sorgfällighet så godt som af nyo effter nyaste Maneret helt nått ock wacker af Sten med Tegel-tak på upmurad ock försedd med en ny Klocke-Stapel, rödfärgad ock zijrlig uppå nästliggande Bärge, ther i hänger allenast en lijten klocka utan Påskriff.

Icke eller märckwärdigt ute eller inne i kyrckan finnes, hwaräst både Altare-Taflan ock Predike-Stolen så wäl som sielfwa Kyrcko-Skruden äro helt gamble ock förfalne, warandes kyrckans Inkomster så ringa, at när Kyrckewärden betalt the årlige utgiffter särdeles til Wijn ock Bröd samt wederbörandes aflöningar, är lijtet eller offta intet öfwer at köpa före til kyrckans Behof, ty har hon ock måst låna wid stora Reparationer nu af Foss, nu af Swarteborg, hwarföre hon ännu något häfftar.

Thenna kyrckan Håby hade så när wid Biskopsvisitationen 1728 blefwit dömd til undergång, effter hon ligger ej mer än 1/4dings wäg från Moderkyrckan ock tå för tiden lutade til ruin ock skulle antingen ödeläggas eller å nyo byggas; Men hela Församlingen i synnerhet sal. Capitain Ruda, som hade sal. Probstens Seths k. dotter til äkta ock bodde på sin Gård Harska ther i Socknen, stodo aldeles ther emot, effter the ther hade sina Förfäders Griffter, woro ther Christnade ock upfödde samt wille ther med them ock begrafwas.

Angående härnäst then 2:dra nu så kallade Annexan Swarteborg, belägen 1 Mijl Norr ut från Foss, så hette then fordom Raneborg, emedan i gamla dagar war ther ett Slott eller Kongs-gård, hwilken bodde en vice-Roy el. Ståthållare wid namn Knut Rane, efter hwilkens namn icke allenast thenna kyrckan blef kallad iförstonne Raneborg, hälst thess Hufwud ock Ansikte i Sten uthuggit är innemuradt öfwer kyrckedörren på Wästra Gaflen, effter the gamlas Sagor ock jag thet med mina egna ögon sedt, utan ock hela Bahus-Län kalladt Rane-Rijke; Men sedan samma Slott blef af Drottningen i Hudt i Tanums Sockn om Natte-Tijd oförmodeligen upbrändt, för thet Kong Rane hade giordt henne Orätt ock öfwerwäld, sade hon wid sitt afwijlkande ther ifrån: Nu skal thet ej mer heta Raneborg, utan Swarteborg, hwilket thet alt sedan blefwit kalladt. Thenna

Drotningens Namn med flera thess Dater särdeles emot Skottarna, har jag nog sökt af gamla Bref ock Pergamentz-dommar at upleta, men här tils förgäfwes, utan twifwel har hon warit en af de Amazoniske Heltinnor.

I sal. Prosten Seths Tijd Anno 1708, blef thenna förfalna gamla kyrckan, så godt som af nyo upbygd effter nyaste Sättet med stora Fenster på bägge Sijdor ock Tegel-tak, samt i Herr Kyrckoherden Eckerstens Tijd 19 år ther effter nemligen 1727 målader rätt wacker up i Hwalfwet eller Taket med allehanda Bibliska Historier ock Sinn-Bilder af Mäster Schiönfelt; Eljest är ock en skion Altare-Tafla, men en gammal helt förfallen Predike-Stol utan ringaste zijrat ock Prydnad icke eller något märckwärdigt.

Intet Torn är wid kyrckan ännu, som man länge tänckt upbygga, men blefwit förment i thessa oroliga ock swåra nu (Gudi lof) förflutne åren, utan på kyrcke-gården i öster är upbygd en lijten förlorad Klocke-Stapel, i hwilken hänger en medelmåtig stor klocka, then Christen Christensson i lilla Foss låtit stöpa 1618 i Köpenhambn af Hans Kemmer.

Inga Säterijer eller Herregårdar äro i thenna Socknen, utan allenast ett Capitains Boställe Skiärfwum, som nu förtijden bebos af Herr Capitainen Johan Baptista Pinello, om hwilkens berömwärda Frikostighet jag skrefwit wid Nafwerstad ock Mo, jämwäl ock Lieutenants-Bostället Wästersäter, hwilket innehafwes utaf Herr Rytte-Mästaren Hammar.

Intet märckwärdigt wet jag här mer, utan på Stenehed 1/2 Mijl Norr om Swarteborg, theräst Regimentz-Möte hålles med Bahus-Läns Gröna Dragoner, så wäl som Mönstring mäst hwart 3:die år, finnes en hop höga stora upreste Stenar, jämwäl många i rätt ordning upkastade Jordhögar, hwarom jag i 1:sta delen gifwit mitt omdömme. Så är ock en förträffelig skion Kiälla i en diup dal wid Dingle 1/4 wäg från Swarteborg i Söder, hwars Ader är så stor, som en Arm ock förthenskuld rinner så starckt, at hon aldrig fryser eller blir läns eller tom, thess watn är så klart ock wälsmakande, som jag thet på något Ställe känt.

Inga fler Pastores tilbaka har jag utur gamla Skrifter ock Documenter, igenom Herr Kyrckoherdens Eckerstens goda tilhielp, kunnat utleta än thessa:

1 Herr Ammund, hwad år han kommit til, wet man intet, dock har han lefwat wid Slutet af Slotts-Herrens på Bahus Herr Claes Bildes Tijd nemligen 1540 til 51.

2 Herr Christen, som warit Pastor i Slotts-Herrarnas Ottensson Totts ock Jöns Vlfwetands Tijd ifrån 1552 til 1566.

3 Herr Nils uti alla 3 Peder, Hindrich ock Hannibal Gyllenstjernornas Tijd til år 1595.

4 Herr Mogens eller Måns therifrån til 1620.

5 Herr Jens Jensson från 1621 til 1646.

6 Herr Peder Lauritzon från 1647 til 1658.

7 Herr Christopher Ifwarsson från 1660 til 1668.

8 Herr Claes Nilsson från 1669 til 1695.

9 Herr Mag. ock Probsten Andreas Seth, som hade warit Hist. & Poëseos Lector Gym. i Giöteborg, kom til Pastoratet 1697, blef Probst effter sal. Probst Pinck i Tanum 1709, lefde tils 1725, honom succederade d. 10:de Herr Lars Eckersten år 1726, som än lefwer med Församlingens Nöije ock Wälbehag.

Effter ingen af alla finnes några Skriffter, mer än effter sal. Probst Seth, hwilken, såsom en god Poet, giordt åtskilliga Bröllopsverser ock Grafskriffter jämwäl andra Slag på latinsk vers, bland hwilka i synnerhet fins hans *Lusus poëticus in Leonem, in alias Siluas temerè irruentem & ab alio Leone strenuè repulsum*, skrefwen öfwer General Löwendahls Infall år 1711.

2. Bro Giäl.

Thetta Pastorat består af ett helt Härad Stångenäs, på Norska Stanngenäs kallad, i Sunnerwijkan belägit, hafwandes Häradet Stångenäs utan twifwel fådt sitt Namn i förstonne af sielfwa Landets eller Ortens Beskaffenhet, i ty thet ligger, som en lång Stång eller såsom ett Näs, thet är Udde, som så kallas af the Norske, men på latin *Isthmus seu Peninsula*, emellan the 2:ne Fiordar Gulmaren ock Åby, wid hwilckens ända mot hafwet, them seglandom til Rätelse är en Stång uprest på Stångehufwud eller Lysekijls-Udde/

pellan i Halmstad ock tillika Pastor i Holm alt ifrån 1709 til 1723. Har wäl i 10 år haft Podagra, at han offta måst hålla wid sängen, dock förestår han sin Församling med största beröm, som en rätt Heders Man.

4 Om Krokstads Giäl.

Thetta Pastorat, som är belägit i Sunnerwijken ock Sörbygdens Härad ock gräntzar dels in til Dal i Öster ock Norr, dels mot Nafwerstad i Väster, dels ock til Håby Sockn i Foss Pastorat i Söder, består af 3:ne Socknar ock 96 hela Hemman; Moderkyrckan heter Krokstad ock Annexerne Hede ock Sanne.

Hwar af Häradet så wäl som kyrckorne hafwa fådt sina Namn, går på gissning ut: At Häradet kallas Sörbygd, kan wara antingen ther af, at thet ligger respectue i Söder emot the Häradar i Norrwijken, (hwilket nog är troligt) eller, som Herr Kyrckherden Höök menar, af Söer eller Får, effter ther i Bygden har altid warit ock än är godt Bete ther i Skogsbygden för Getter ock Får, som ther på Landet, ock öfwer hela Bahus-Län, kallas Söer, per crasin vel contractè Sör, hwarföre ock en Gård thersammastädes heter Sörbo, hälst på thet stora ock goda Hemmanet är god lägenhet at föda Sör ock Getter, som med ett ord ihop kallas här Fänad, med the store Creaturen, Boskap: Förthenskuld är ock Häradetz Sigill en Ko eller en Oxe; ty hwar mycken Boskap är, ther är ock mycken Fänad af Sör ock Getter, eller Får ock Bockar.

Hufwud-kyrckan Krokstad (på Danska Krogstad) har utan twifwel fådt sitt Namn af Krok, på latin hamus, som the Danske kalla krog, emedan fordomdags, innan the weste af Not ock Nät, ha the dels i then stora genom Pastoratet flytande Älfwen (som ther i flåtas alt Timmer ock Såge-Stockar ned til Qwistrums Sågar, hwar om mer wid Foss Pastorats Beskrifning) dels i the fiskerijka Siöar, brukat mer än annorstädes Fiske med Krog på Danska, eller krok på Swänska, så at för Fiskarena ther uppe har warit rätta stad eller Stället at fiska färsk insjö-Fisk med Krok, ock så är thet, effter mitt omdöme, kommit at kallas Krokstad eller Krogstad, thet är ett Fiskerikt Ställe at fiska i: Men Herr Kyrckoherden Höök menar at thet heter effter then krokota Älfwen, som rinner twärt igenom Gället ned til Sägorna, eller ock för thetta Pastoratet ligger så af-sides bort i en krok från Landswägen ock at inga många resande komma tijt, utan the som ha ärende til Krokstad, hwar til jag wäl gofwo mitt Bifall, om thet icke på Danska skrefwes med g Krogstad för Krokstad: ty fast krokot på Danska skrifwes kroged ock kraged äfwen med g för k, som mäst brukligt är, i alla ord, så synes dock thetta wara mer twungit, än thet förra; men lämnar alt i sitt fulla värde.

Hede Kyrcka, som är belägen på en utmarck, har wäl fådt sitt Namn ther af; ty thet man kallar up i Swerige utmarck, kallas här på orten en Hee eller Hed, ock är ej owanligt nämna kyrckan, tā hon är upbygd, effter Rummet, ther hon står uppå.

Sanne-kyrcka har wäl fådt sitt Namn antingen af Siön, som så kallas Sanne-Siön medelst thess rena Sandbotn, eller ock för thet hon är upbygd på en Sandmo.

Man kan ej få weta, på hwad Tijd ock af hwilken thessa kyrckor, som til intet Helgon finnas wara inwigde, äro upbygde: dock är troligt, at thet skedt i thet 900 året effter Christi Födelse uti Kong Harald Haldanssons Tijd, som sen kallades Harald Haarfager, medelst thess wackra hår, som Abschalon, ock war then första En-wälds-Kong i Norrige (b).

I hans Tijd bygdes mäst alla kyrckor up här i Bahu-Län ock altså thesse i Krokstad med. Men som the woro små ock mörcke i för-stonne bygde, så blefwo the i sal. Kyrckoherden Jochum Plates Tijd satte i godt Stånd, nemligen:

Krokstads Stenkyrcka större bygd på nytt Manéer både til Chor, ock sielfwa kyrckan, 1702. samt Sanne-kyrcka af Trä aldeles å

(b) Snorre Sturl. p. 39.

nyo igen upbygd ock 1727 blef Hede kyrcka af Trä rätt wackert upbygd med Tegel-tak ock af Herr Probstén Bornander inwigd d. 15 Oct. 1730.

Krokstads Kyrcka är hwälfd ock wackert målader jämwäl Läktaren, lika så Hede-kyrcka, dock utan Målning hit tils, men intet Sanna af Medellöshet: dock äro the alla försedde med Altare-Tafel ock Predike-Stolar i ringaste Måtto, samt Klockor, dock små en wid hwar kyrcka, förutan Kalckar ock Patener, på hwilka intet märckwärdigt finnes, utan står allenast åretalen på then gamb-la i Krokstad, at hon är giord 1587 ock then nya 1625, tå Kyrckan ock blef 1:sta gången målad.

Inga Epitaphier, Run- eller Grafstenar finnas, af hwilka något märckwärdigt kan hämtas, utan några Rijtningar, som fordom kalldes Will-Runer, men sedan Doct. Olai Celsii Far Professor Magnus Celsius, genom ett fulcrum eller Streck, som han lade til hwar Bokstav, hittade på öfwermåttan artigt at läsa them, kallades the Runae Helsingicae, eller Helsing-Lands Runer, hwar om nu warande Bergm. i Skåne Hr. Eric Benzeliuss nepos i sitt wackra berömmeliga Wärc, kalladt Periculum Runicum (c) förmäler, ty kan hända at thenna Tracten intet warit för Bärg ock Skog skuld af någon then Tijden bebodd, at the west af några Runer, ock om ther några warit, så äro the så wäl som up i Swerige, effter K. Oluf Skott-Konungs tijd, Påfwen til wiljes antingen nedgräfne eller bakwände i Kyrcko-Murarna insatte, på thet the nys omwände Hedningar til then christeliga Tron icke skulle å nyo intagas eller ther af förargas.

Fordom bestod hela thetta Pastoratet af 110 hela Hemman, dock Prästegården inneberäknad samt alla små 16- ock 8:dels Hemman: Men nu äro the förmedlade til 96 $1/8$, som förr berättadt är, hwilka gifwa årligen i Tijonde 82 $1/2$ Tunna så til Cronan, som Kyrckan ock Prästen, samt i Landskyld i ett för alt contant å 3 dal. Tunnan til Kyrckorna 26 dal. 7 öre Sant ock lika så mycket til Prästen.

The Präster, som man kan minnas hafwa warit i Krokstad, äro följande.

Then 1:ste effter Reformationen har warit Herr Nils Pors, hwars Namn man funnit på en Tage-Zedel af år 1575 d. 5 Apr.

Then 2:dra Herr Per Udbenci, som war en lijten Tijd Pastor i Krokstad.

(c) Pag. 68 & 69

Then 3:die Herr Nils Bagge, hwars hustru hette Anna Fredriksdoter, som fölgde sin Man til thet mordiska Barnsölet på Långöen, ther han af en Bonde blef dödad med 5 à 7 knifstick, hwaröfwer hans hustru Anna Fredriksdoter blef så förskräckt, at hon fick Missfall med sitt första Barn ock hade altså inga Barn med sin Man Herr Nils Bagge, hwars Bror har utan twifwel warit sal. Probstens Bagges Far i Mastrand.

Thenne Mördaren, som så jämmerligen mördat sin Präst, kom änteligen then gången undan på Flykten; Men blef fredlös så wäl här i Bahus-Län, som öfwer hela Dal ock Wärmeland, ock uppehölt sig i stora Skogar med skiutande af allehanda Wildt, som förekom: Omsider kom han i följe med en annan fredlös Man, som hade stulit ett Sille-Nät wid Mastrands stora Sillefänge i gamla Tjider ock therföre, effter the två warande Förordningar, blef fredlös; ock som thenne senares Missgärning icke höltz wara så grof, som then förras, hade han något tryggare omgänge med Lands-Folket, än then förre (Mördaren menar jag) ock altså försålde alt thet wildt han skiöt. Änteligen uptäkte han hemligen sig weta hwar Präste-Mördaren hade sin Kula uti Skogen, ty thenne brakte til Mördaren alt sitt uppehälle, hwarpå honom försäkrades, at ther han kunde skaffa thenne Präste-Mördaren lefwandes i Menniskiors händer, skulle han genast komma på frij Fot igen ock aldrig bli tiltalter för Sille-garnet han hade stulit; i anseende här til samråddes han med 10 st. stora starcka Karlar, som fölgde honom något ljtet effter uti Skogen til Mördare-kulan; ock på thet the thesto bättre skulle kunna råda wägen tijt effter honom, hade han förskaffat sig några ärter, them han under gångandet lät så småningom rinna ned på Jorden til Rättelse hwart hän the skulle gå ock stanna, ther han hade lagt en hand full ärter; ther effter gick nu han först in i kulan til Mördaren med then förskaffade Provianten til uppehälle, ock the andre effter aftal stodo så länge utan före; Men två Mördaren, som hade på Bordet liggande 3:ne st. laddade Bössor ock försedde med nytt Fängkrut samt under Bordet 2:ne skarpa yxar, gick af-sides i ett annat litet Rum til at tappa Öl åt sin Cammerat, spottade han på Fängkrutet i alla 3 Bösserne ock wid Mördarens återkomst suckade ock sade: Ack huru länge skal thetta wårt usla Lefwerne ock Tilstånd wara? Jag tror bäst wara, at wi godwilligt gå til Prästen ock bekänna för honom ock Dommaren wår Synd hwar för sig, två Straffet blefwo lindrigare kan hända. Öfwer thetta Talet häpnade Mördaren ock sade: Jag tror, at tu wilt förråda mig ock i

thet samma tog til Bössan; Men then andre sade: Huru wil jag för-råda tig, som är i samma Fördömmelse? Ock tå Mördaren ther på lät up Fångkruts-Pannan, blef han warse Fångkrutet wara wått, lutade altså ned at taga yxen under Bordet, men i thet samma hade then andra sin yxa wid handen ock slog Mördaren i hufwudet, at han stupade, samt tillika ropade åt sina utestående bestälte karlar, hwilka strax kommo in ock fängslade Mördaren, som sedan med förhårdadt hierta sade til then andra: thet tu gaf mig, hade jag ärnat tig. Han blef altså af Öfwerheten dömd at råbråkas ock steglas, hwilket ock skedde wid Haijums Bro uti Sörbygden ock Krokstads Sockn.

Ordsaken til thetta grufweliga Mordet ock therpå följande faseliga, dock wälförtienta Straff, har thenna warit: Mördaren, som hade warit en Tijd misstänckt för en annan Mans hustru, kom til olycka på thetta Barns-ölet med Herr Nils Bagge, skiönt han samma dag warit wid Guds Bord, tå Prästen tog sig tilfälle at tala öfwer Bordet til then Bonden, som honom om Afftonen sedan mördade: I dag ha 2:ne unga drängar, så wäl som I, warit til Herrans Natward, hwilka woro hwar andra så lika, som the hade bägge en Far, nemligen tin Son ock tin Grannes Son; hwilka ord så rörde hans hierta (jag menar Bondens) at han, som hade giordt thet ena onda, dubbelt hor, blef strax af Satan ock then misstänckta Qvin-nan upäggad at föröfwa slikt Mord på sin egen Präst ock Siälesör-jare för Sanningen skuld, hwilket alt Herr Kyrckoherden Giädda i Nafwerstad hördt af sin sal. Far ock jag sen af honom såsom en sanfärdig skiönt ynnelig Tragödia.

Then 4:de Herr Anders Wingård, hwilken tog Baggens Äncka ock aflade med henne en Son ock några döttrar: Men effter Sonen wid Namn Gunner hade intet Lust at läsa, blef han en Bonde ock war Far åt salig Herr Hans Wingård, som war Capellan i Qwille ock dödde 1734.

Thenna Herr Anders Wingård mötte en Påska-Morgon, tå han skulle resa til Hede kyrcka, 2:ne Trullkonor ridande, then ena på Prästens bästa Plog-Oxe, then andra på en Warg: then förra hette Elin i Löfrij, then senare Börta i Bottels- eller Bodolfsröd. Prästen wände på sin häst ock såg effter thesse underlige Ryttare, men i thet samma kringwärfdes af en särdeles orcan ock wäderwirfwel, dock kom han lyckeligen til Hede kyrcka ock förrättade wäl i Början Gudstjensten, men tå han i Predikan kom at tala om Christi Upståndelse ifrån the döda ock kallade Guds Barns Resa med Chris-

to en Salighets Resa til Himmelen: Men Satans Barns Resa med Diefwulen en Resa til Helwetet; I dag (säger han) mötte mig 2:ne Qwinnor, som jag wäl kände ock woro mina Gran-hustrur, then ena red på min Plog-Oxe, then andra på en Warg; ock/ fast Prästen intet nämde theas Namn, kom i thet samma han thetta talat, ett sådant hiskeligt wäder in igenom Kyrcke-dörren, at Stofft ock Sand blåste hela kyrckan full ock kringrände Prästen i Predike-Stolen så beklageligt, at han blef Mällös ock måste bäras ned af Predike-Stolen ock köras hem, hwar effter han på 3:die dagen af-somnade. Bägge thesse misstänckte hustrur woro wäl i Kyrckan, oaktadt Prästen sedt them samma Påskedags-Morgon på förr om-rörde Sätt i Haijums Skogen: Men thenna theas Truldoms konst ock diefwulskap har ej förr blefwit uppenbart, förn i then följande Pastorens Hr. Didrich Achenii Tijd, som ock fick Wingårdens Ancka Anna Fredriksdoter, hwilken ock hade haftt Herr Nils Bagge förut ock altså 3 Männer, then första, som blef mördad, then andra förgiord ock then 3:die war också på wägen at förgöras ock fördränckas; ty tå sal. Herr Didrich Achen skulle fara til Sanne-kyrcka at förrätta Gudstiensten, blef Prästens häst på wägen wid Löfri Bäck, ther then ena Trull-Packan bodde, så hufwudyr, at han lopp så länge omkring tils han stupade med Prästen i Bäck. Om icke Gud hade beskärmat Prästen ock hans gamla Klockare Swen Rasmusson warit honom til hielp, hade Prästen druncknat ock satt Lijfwet til i samma Bäck, men sent omsider blef thenna Pastor, som likwist tient Församlingen ifrån 1645 til 1680 i runda 35 år, äntå förgifwen i en Skål nytt Öl, som kallas Buska, så at han måste äntå, medelst Guds tillåtelse, mista sitt Lijf, genom sådana Trull-Packor, hwilka om the woro tecknade, woro the mer än the 12000:de.

Efter thenna Achen, kom Herr Jochum Plate ock blef Pastor i Krokstad 1680 ock tog sal. Achens Stiuf doter Anna Andersdoter Wingård til äkta ock effter thess död then hederliga Matronan Maria Arctandra sal. Kyrckoherden Herr Claes Bruns Efterlefwerska i Skredswijk, om hwars Frägd ock Wett hela Landet witne bär. Then-na Herr Jochum, som inga Barn hade med sina hustrur, lefde här i Krokstad Pastor i 28 år tils 1708, under warande Tijd lät han 1705 måla Krokstads kyrcka.

Til Efterträdare fick han sin egen Broder Herr Bernhard Plate 1709, hälst han ther i många år warit Capellan ock tillika Regimentz-Präst wid Bahus-Läns gröna Dragoner: Men dödde effter 5

års Förlopp 1714. Hwarpå Pastoratet, som i 180 år hade hafft til Präster alla innom Släkten, kom til främmande nemligen sal. Pastoren Herr Bengt Dahlberg, som hade förut warit Reg. Pastor ock sen Capellan i Uddewald en lång Tijd ock blef benådad med Kongl. Fulmakt 1715, men dödde 1726.

Therpå kom åter en främmande Vplandus, nu warande Kyrckoherde Herr Peter Schwante Höök 1728, sen han förut hafft åtskilliga Bestälningar i Stockholm wid S. Clarae Schola, wid S. Oloff Adjunctus: Håf-Predikant uti thet Höggrefl. De la Gardiska Håfwet ock sen Regimentz-Pastor wid Bahuslänska Dragone-Regimentet, hafwandes med stor Flijt ock omsorg satt thetta Pastoratet så wäl som thess Antecessorer i tämmelig wackert Stånd, medelst god Kyrcke-Disciplin, i synnerhet är han til at berömma för thet han låter sal. Past. Dahlbergs Äncka få 30 dal. Smt, hälst sal. Bernhard Plates Äncka än lefwer ock bor på Äncke-Sätet, hafwandes ock låtit nyligen upbygga Prästegården så wäl som sin egen Frälsegård Kneckeröd näst in til Capellans-Bostället Rö, ther hans gode ock trogne Comminister Herr Johan Appelberg bor, hwilken icke allenast lefwer i godt Förtroende med sin Kyrckoherde utan ock troligen upwaktar Guds Församling.

Femte Capitlet Om the Giäl i Norrwijkan/

1 Qwille Giäl ock Härad.

Här i Bahus-Län äro små Häradet, bestående offta af ett Giäl allena, som uti Tanum ock i Qwille, hwilket fordomdags bestådt at 4 Socknar, nemligen Qwille, Wrem, Botna ock Swenneby/ men nu ej mer än af 3, sen Wrems kyrcka blef ödelagd, utan twifwel tå Härskapet ther i Feigder ej kommo til at bo, effter wanligheten på sitt Gods Wrem, om hwilka kyrckor hwar för sig, jag nu wil giöra utförlig Berättelse, särdeles effter then uplysning sal. Herr Mag. ock Kyrckoherden Peter Eekman i Qwille behagat lämna mig.

Om Häradet Qwille har sitt Namn af Kyrckan eller Kyrckan af Häradet, kan wara lika mycket; Men hwar af begge så kallas, är ej